

Izabel Vinsent

TELA I DUŠE

**Tragična sudbina triju Jevrejki
primoranih na prostituciju u Americi**

Preveo sa engleskog
Ivan Filipović

Beograd, 2024

*Za Nelidu Pinjon,
koja me je upoznala sa „drugacijom Amerikom“.
Za obe moje majke,
Ajrin Vinsent i Nadu Hodžić.*

Sadržaj

Reč zahvalnosti	9
Uvod	13

TELA I DUŠE

1. Gospoda iz Amerike	35
2. Kraj sveta	67
3. Ženske ulice	103
4. Kraljica	137
5. Sizifov posao	171
6. Čudo	205
7. „Zemlja u plamenu“	241
<i>Epilog</i>	
„Jevreji Jevreja“	267
Napomene	285
Literatura	307
Indeks	313

Reč zahvalnosti

Prikupljanje materijala za pisanje ove knjige trajalo je skoro pet godina, ponajviše zato što je bilo veoma teško ubediti ljude da otvoreno govore o *Poljakinjama* – prostitutkama iz Istočne Evrope. U periodu kada sam počela da prikupljam materijal u Južnoj Americi, otkrila sam da su bolničke i policijske arhive već odavno uništene, nemali broj blagodareći beskrupuloznosti „istoričara“ i javnih službenika koji su se – nema sumnje – veoma trudili da priče o ovim ženama ostanu zauvek sakrivene.

Iako su mnogi doživljavali sagu o jevrejskim prostitutkama kao veliku sramotu, drugi su je pak smatrali onim što ona stvarno jeste – priča o snazi. I zahvalna sam im na tome, a ponajviše zbog toga što su svoju priču podelili sa mnom. Alberto da Costa, taj odani računovođa i kućepazitelj u Društvu istine, pokazao je veliku hrabrost pripovedajući mi o svom gotovo dve decenije dugom službovanju kod prostitutki, kao i o svom odnosu sa Rebekom Fridman. Alberto, kako su ga inače sve one zvale, poslednji je njihov svedok. Kazujući ovu priču iskreno i otvoreno, ukazuje poštovanje senima tih žena koje je sa uvažavanjem nazivao *uzvišenim sestrama*. Sve to vreme bio je i ostao veliki profesionalac, do kraja odan ženama koje su toliko bile odane njemu i njegovoj porodici.

Želela bih da se zahvalim Kler Vahtel (Claire Wachtel), urednici mog njujorškog izdavača „Vilijam Morou“ (*William Morrow*), na rešenosti i hrabrosti da podrži ovaj projekat u trenucima kada je veoma mali broj ljudi verovao da ova priča treba ili može da se ispriča.

Zahvaljujem se i Zeviju Givelderu (Zevi Ghivelder) iz Brazila, jer je nesebično podelio sa mnom svoje istraživanje o Rebeci Fridman (Rebecca Freedman) i Društvu istine. Takođe me je upoznao sa vrlo važnim članovima jevrejske zajednice. Književnica Ester Largman bila je još jedan značajan izvor informacija i nadahnuća. Nikada neću zaboraviti njenu velikodušnost kada mi je ustupila na korišćenje svoj primerak – po svoj prilici jedini dostupni primerak u čitavom Brazilu – knjige *Bordel* Fransiska Fereire da Roze, napisane devedesetih godina 19. veka, a na kojoj se zasniva istraživanje u prvom delu ove knjige. Takođe sam i osobito zahvalna istoričarki Beatriz Kušnir (Beatriz Kushnir) na nesebično ustupljenim mnogobrojnim tekstovima iz perioda kada je pisala svoj master rad na temu prostitutki. Zahvalnost takođe dugujem i Luisu Krausu (Luís Krausz) iz Sao Paula, koji mi je pomogao da stupim u vezu sa jednom od preživelih *Poljakinja* u tom gradu.

Katja Boržes (Katia Borges) iz Rio de Žaneira uporno je tragala za nekim od najmračnijih i najtajnovitijih istorijskih referenci tokom svoje celokupne istraživačke karijere. Veoma sam zahvalna što je odbijala da se preda, verujući isto koliko i ja u značaj ove fusnote iz prošlosti za istoriju žena sa margine. Daniel Rodrigues (Daniel Rodrigues), staratelj i čuvar jevrejskog groblja Injauma i te kako se potrudio da mi pomogne. Uvek ću mu biti zahvalna što je otvarao kapije svaki put kada god bih se pojavila.

Veliki sam dužnik i svom prijatelju iz Rio de Žaneira Fransisu Pauliju i zahvaljujem mu se na gostoprimstvu. Zahvaljujem se i novinarki Rozi Kas (Rosa Cass) na dragocnim podacima o jevrejskoj zajednici u Rijuu. Ima još mnogo njih, kako u Argentini tako i u Brazilu, kojima bih htela da zahvalim, ali su tražili da ostanu anonimni. Takođe sam veoma zahvalna i osoblju u gradskom i nacionalnom arhivu u Rio de Žaneiru, jer me nikada nisu popreko pogledali, niti bilo šta zamerili kada god bih se pojavila sa naizgled nemogućim temama za istraživanje. Isto se odnosi i na osoblje biblioteke Fakulteta za hebrejske studije u Londonu, koje mi je pomoglo da obavim veoma ozbiljan istraživački rad na ovu veoma kontroverznu temu. Rad profesorke Nore Glikman (Nora Glickman) o Raheli Liberman (Rachel Liberman) bio je osobito koristan za oživljavanje lika ove hrabre žene.

Veoma sam zahvalna Dejvidu Kilgoru (David Kilgour), dugogodišnjem uredniku i prijatelju iz Toronta, gde sam i napisala knjigu. Dejvida je ova priča oduševila već od samog početka i bio mi je od pomoći tokom čitavog procesa. Sebično sam verovala da su moji prijatelji Karolin Bongran (Caroline Bongrand) i Marten Brosole (Martin Brossollet) privremeno napustili svoj pariski dom kako bi mi pomogli da uobičajim knjigu tokom poslednjih faza uređivanja. Dok su boravili u Torontu, velikodušno su ponudili svoje profesionalne usluge scenarista i pomogli mi da u knjizi istaknem priče o ljudskosti. Karolin je posebno bila nemilosrdna kao kritičarka mog rada. Na takvoj iskrenosti ostaću joj večito zahvalna.

Dorijan Karhmar (Dorian Karchmar), moj njujorški agent, bio je takođe od neverovatne koristi u finalnim fazama knjige.

Takođe bih želela da se zahvalim i Keli Koneli (Kelly Connelly) iz Centra za brigu o starima „Bejkrest“ (*Baycrest*) u Torontu, što me je upoznala sa sada već ostarelim stanovnicima nekadašnjih štetlâ. Razgovori sa korisnicima centra Bejkresta, a posebno sa neponovljivom Tamarom Volman (Tamara Wolman), pomogli su mi da udahnem život prvom delu knjige. Takođe bih volela da se zahvalim i Šošani Jakobi (Shoshana Yaakobi), socijalnoj radnici u Bejkrestu, koja se velikodušno ponudila da prevede intervjuje sa jidiša. Adam Firstenberg (Adam Fuerstenberg), direktor Centra Holokausta u Torontu, bio je takođe od velike koristi prilikom prevođenja tekstova sa jidiša.

En Kolins (Anne Collins) iz Random hausa (*Random House*) u Kanadi i Helen Heler (Helen Heller) podržavale su ovu priču još od samog početka i zahvalna sam im na svemu što su za mene učinile. Takođe bih želela da se zahvalim i Kenetu Vajtu (Kenneth Whyte), koji mi je dozvolio da izveštavam iz Južne Amerike i tako dovršim istraživanje. Džin Maknil, moja velika prijateljica iz Londona, bila je takođe velika podrška tokom čitavog procesa.

I na kraju, želim da se zahvalim Zoranu Miliću, kome dugujem više nego bilo kome drugom.

Uvod

Prestale su da dolaze na groblje Injauma u oronulom predgrađu Rio de Žaneira kada je i poslednja među njima preminula, sredinom osamdesetih godina 20. veka. Bilo je to u vreme kada divlja manioka i sočno korovsko rastinje koje tamošnji stanovnici zovu sabljarka započinju svoje tiho, lagano prikradanje – najpre jedva provirujući kroz pukotine najstarijih nadgrobničkih spomenika – a zatim, okuraženi neumoljivim ekvatorijalnim suncem i sparnim popodnevnim pljuskovima, zagušujući spomenike neprohodnim lavirintom vegetacije.

Palme banana bujale su pored male zgrade zemljanih zidova, na mestu gde su žene nekada davno ritualno prale tela preminulih i pripremale ih za sahranu koja je obavljena na obodu groblja, nedaleko od parcele namenjene za dečje grobove. U samoj zgradi, korenje je uveliko probilo podove izrađene od veoma složenog mozaika, slamalo kobaltnoplave i marokanskocrvene pločice, koje su se sada već jedva i videle, skrivene ispod debelog pokrivača prljavštine i pacovskog izmeta.

Odavno, godinama nakon što je i poslednja među njima preminula, niko se i ne trudi oko groblja i njegovog održavanja, koje je postalo pravi raj za zmije i narkodilere iz favele *Mokri pacovi*, obližnjeg kartonskog naselja

prepunog smeća i blatnjavih puteva, poluizgrađenih kuća od crvenih ciglica i limenih krovova. Napušteno i zapušteno groblje postalo je savršeno utočište za sve sitne narco-dilere i preprodavce, toliko prepoznatljive po šarenim šortsevima za plažu i plastičnim japankama. Bez po muke bi preskakali oronule zemljane zidove groblja, pajserima i polugama obijali najveće grobnice i iskopavali njihov jezivi sadržaj – komadiće sjajnih, žućkastih kostiju – i u njima skrivali zalihe kokaina i automatskog oružja. Narko-dileri

Komemorativna ploča na groblju u Injaumi, u Rio de Žaneiru
(autor fotografije: Zoran Milić)

su retko kad brinuli što u grobnicama, koje su obeležavali grafitima, ostavljaju svoje dragocenosti bez nadzora. Jednostavno su znali da ih vlasti ovde nikada neće tražiti.

Nakon nekog vremena, međutim, čak su i narko-dileri prestali da dolaze. Možda su počele da ih plaše priče koje su ljudi o ovom mestu širili. Govorilo se da je na ovom groblju sahranjena veštica. Oni koji su umeli da čitaju – premda uglavnom tek poneko slovo – govorili su onim nepismenima da su videli gde piše njeno ime, uklesano velikim slovima na jednom od nadgrobnihih kamena: BRUCHA. Taj kamen, zapravo, predstavlja deo nadgrobnog spomenika *Poljakinje* po imenu Bruša Blank. Narko-dileri, među kojima je retko ko imao nešto više od osnovne škole, ne vide razliku između *Brucha* i *bruxa* – što na portugalskom znači „veštica“.

Pa ipak, ljudi tvrde da je groblje ukleto. Neki čak prelaze i na drugu stranu ulice kako ne bi prolazili tik uz njega. Sujevernije gradsko stanovništvo odbija da tokom ceremonijala kandomble (*candomblé*) na monumentalnoj sivo glaziranoj kapiji od kovanog gvožđa, ukrašenoj velikom Davidovom zvezdom, ostavi afrobrazilske ritualne gline posude oriše (*orixás*) sa slatkišima i brašnom manioke. Ove ponude bogovima, koje se redovno ostavljaju zarad bacanja kletve, kao i radi blagoslova, uobičajena su pojava na raskršćima širom čitavog Brazila. Postoji, međutim, nepisano pravilo kada je reč o kapiji našeg groblja – raskršću ulica Piražibe i Žoze dos Reis. Ovo mesto strogo je zabranjeno za svakog – kako za smrtnike, tako i za bogove.

To, međutim, nije oduvek bio slučaj. Do osamdesetih godina 20. veka, na jevrejske praznike, grupice žena obučene u šarene cvetne pamučne haljine i našminkane sjajnim crvenim karminom kretale bi iz svojih udobnih i

dobrostojećih centralnih naselja Rio de Žaneira i satima se vozile pretrpanim javnim prevozom do groblja u četvrti Injaumi, sumornom industrijskom predgrađu, čije ime na jeziku Tupi Indijanaca, prvobitnih stanovnika Rija, znači „crna ptica“.

Poslednji redovni posetilac groblja bila je žena koju su svi znali samo po imenu – Rebeka. Bila je mršave i slabašne građe, a na licu su joj najupečatljiviji detalj tokom poslednjih godina bile debele naočare sa crnim okvirom. Dolazila bi jednom nedeljno žuto-plavim gradskim taksijem, a deci bi delila bombone ukoliko bi joj pomogla da iz prtljažnika izvadi hodalicu. Rebeka, kojoj je u to vreme bilo preko devedeset, tumarala je grobljem sa sigurnošću, drhtavim rukama je čupala korov i izdavala uputstva čuvaru groblja, mehaničaru po imenu Daniel Rodrigues, da počisti kamene staze između grobova i popravi zemljane zidiće kako bi se uljezima onemogućio pristup.

Drugi „ožalošćeni“ nikada se nisu zadržavali pored grobova žena koje su nazivali „sestrama“ – većina tih grobova pripadala je stamenim istočnoevropskim matronama čiji su pogledi na nekim od nadgrobnih ploča, zanavek okamenjeni u vidno istaknutim ali izbledelim emajliranim dagerotipijama, strogo dočekivali svoje posetioce.

Nasuprot tim prikazima, ožalošćene su dolazile pognutih glava, kako bi izbegle poglede stanovnika. Neke među njima prikrivale su lica kišobranima kojima su se štitile od opake podnevne žege. Dolazile su u tišini, a po povratku svojim domovima u bolje stojećim gradskim četvrtima, retko koja bi svojim prijateljima i porodicama (ukoliko bi iko od njih još uopšte bio živ) govorila gde su tog jutra boravile.

„*Piranhas*“, šaputali su meštani u komšiluku svaki put kada bi videli kako neka starija žena ulazi na kapiju groblja.

Na portugalskom, baš kao i na engleskom, pirana je naziv za krvožednu ribu Amazonije, ali u Brazilu to je istovremeno i sleng za prostitutku.

„HOĆETE DA ZNATE ko je ovde sahranjen?“

Ovo me je pitanje prilično prepalo dok sam koračala među redovima oronulih nadgrobnih spomenika. Bilo je to jednog neobično usijanog julsog jutra, u vreme kada na južnoj hemisferi počinje zima. U vrlo tankom hladu koji je pružao gotovo potpuno urušeni nadgrobnni spomenik nekog deteta, kuja je upravo oštenila tri šteneta. Sićušne zveri, bez ijedne dlake na svom telu i još vlažne od materice svoje majke, žalosno su cvilele upinjući se da otvore oči i progledaju.

„Hoćete da znate ko su ovi ljudi?“

Pažnju sam preusmerila sa štenaca u pravcu Daniela Rodrigesa, sredovečnog preplanulog čoveka u dugom maskirnom šortsu, beloj majici vezanoj oko struka i s dijamantom umesto minduše. Oči su mu bile zakrvavljene, a sitne graške znoja svetlucale su po pobeelim maljama na njegovim grudima i istaknutom stomaku. Daniel mi je rekao da je on zadužen za ovo groblje. Godinama već čupa korov oko grobova, čisti staze i popravlja oronule spomenike. Podigao je nove zemljane zidove, toliko visoke, uveravao me je, da čak ni narko-dileri nisu mogli preko njih. Pa ipak, težak je to posao, i govorio je kako ne može da posveti previše vremena održavanju groblja. Daniel je vlasnik servisa za taksije odmah pored groblja, a kada je društvo zaduženo za upravljanje jevrejskim grobljima na teritoriji Rija saznalo da prvi komšija prisvaja grobljansko

zemljište, ponudili su mu sporazum. Omogućeno mu je da koristi zemljište bez naknade ukoliko zauzvrat redovno čisti groblje i gvozdenu kapiju drži strogo pod ključem. Niko iz navedenog društva, međutim, nikada ne dolazi u Injaumu kako bi se uverio da Daniel savesno obavlja svoj posao.

„Ne bih smeo nikoga da puštam ovamo“, govorio je Daniel izvinjavajući se kada sam prvi put došla na kapiju groblja. „Ovde je pristup zabranjen.“

Nečeg je, međutim, bilo u njegovom glasu – jedva primetni drhtaj nesigurnosti ili možda griže savesti – što mi je govorilo da ne misli ozbiljno. Kao što mi je Daniel mnogo kasnije i priznao, retko kad se pridržavao pravila koje je u Injaumi propisalo Društvo za upravljanje grobljima. Izgledalo je da svakoga pušta unutra. A i nije baš mnogo ljudi dolazilo da oda poštu „piranama, makroima i žigoloima“, kako ih je Daniel sve nazivao, smejući se iz sveg glasa. U stvari, jedva bi i mogao da se seti da li je tokom prethodnih deset godina iko i dolazio.

Možda upravo zato jedva čeka da krenemo u obilazak. Groblje Injauma ima 797 grobnih mesta i osnovano je 1916. godine. Oslanja se na gradsko groblje od kojeg ga odvaja visoki, uredno okrečeni zid. Za razliku od groblja prostitutki, gradsko groblje se uredno održava i redovno ga neguju ekipe gradskih radnika. Daniel ne može da se priseti datuma ispisanih na velikim kamenim i mermernim spomen-pločama, koje sada u maloj trošnoj zgradi, nekadašnjoj upravnoj zgradi kompleksa, prekrivaju paučina i prljavština. Po njegovoj proceni, poslednja sahrana na ovom groblju bila je tokom sedamdesetih godina 20. veka, premda ni u to nije siguran. Arhiva groblja nestala je nekoliko godina ranije, zbog čega je danas gotovo nemoguće

pronaći mnoge koji su sahranjeni u Injaumi, među kojima su većinom prostitutke ali, iznenađujuće, i njihovi makroi, to jest upravo oni koji su ih zlostavljali.

Uglavnom je ono što se danas zna o njima ispisano na hebrejskom ili portugalskom jeziku na samim nadgrobnim spomenicima. Ispostavlja se, međutim, da ni neke porodice nisu mnogo znale o svojim rođacima. Na grobu jednog muškarca, na primer, na kojem je ispisano Lazar Klajn, kao državu rođenja vidimo Francusku. Ispod datuma rođenja i smrti stoji epitaf u obliku pitanja: „A gde su ožalošćeni deca i supruga?“

Mnogi su umrli pre svog četrdesetog rođendana. Njihova imena predstavljaju čudan amalgam Starog i Novog sveta: Zirel Lejzerovič Moreira, Bebe Fridman, Manoel Vinogrado, Markos Izrael. Rođeni su u gradovima čija imena Daniel jedva ume da izgovori, a još manje da ih zamisli. Naglas izgovara nazive napisane na nekoliko nadgrobni ploča koji mu, nema sumnje, zvuče kao čudna i egzotična mesta: Odesa, Lođ, Krakov, Kijev, Besarabija.

Nekolicina dečjih grobova, u najudaljenijem delu groblja, sada je okružena smećem i, kada sam prvi put bila u obilasku, naduvenom lešinom psa koja se pekla na suncu. Većina nadgrobni kamena toliko je stara da je natpise potpuno nemoguće pročitati. Ime jedne devojčice koja je tu sahranjena razaznala sam sa teškom mukom. Da li je pisalo Rivka Markenson? Slova su izbledela, ali deo natpisa mogu da pročitam: „Ovde počiva sirota Rivka, kćer Adolfa Markensona i Ane Markenson“. Rođena je 19. oktobra 1916. godine i umrla je nepune tri godine kasnije. Moguće je da je reč – baš kao i u desetinama hiljada drugih slučajeva – o žrtvi epidemije žute groznice, koja je u to vreme harala gradom, dok su se gradski zvaničnici trudili

da unaprede vakcinu. Vakcina je počela da se primenjuje tek 1937. godine, isuviše kasno da spase prve doseljenike.

„Neki od ovih ljudi bili su toliko bogati da su sahranjeni prekriveni zlatom“, kaže Daniel.

Kako li su dospeli ovde, zaboravljeni, na obraslo i zapušteno tropsko groblje? Šta ih je nateralo da napuste svoje porodice i prijatelje u Evropi i tako davno preplove pola sveta da bi stigli ovde?

Daniel sleže ramenima. Kaže da ne zna.

PRVI PUT SAM o prostitutkama sahranjenim na groblju u Injaumi pročitala u članku u malopoznatim londonskim jevrejskim novinama, iako bih o njima nešto povremeno čula u popularnim pesmama i literaturi tokom devedesetih godina 20. veka, kada sam bila dopisnik u Rio de Žaneiru.

Brazilski pisac Moasir Sklijar pisao je o njima u svom romanu *O ciclo das águas (Krugovi vode)*, a tokom pedesetih godina 20. veka, legendarni kompozitor sambe Moreira da Silva napisao je pesmu za ženu po imenu Estera Gladkovic, jednu od istočnoevropskih prostitutki koja mu je bila i ljubavnica. Poput mnogih žena koje su u Južnu Ameriku došle da rade kao prostitutke, Estera je izvršila samoubistvo i pokopana je u posebnom delu Injaume namenjenom samobicama.

Estera Gladkovic i ostale istočnoevropske prostitutke danas su sastavni deo folkloru u Brazilu. Samba Moreira da Silve ima stihove poput „*Ich bin meschungene für dir*“, što na jidišu znači „lud sam za tobom“. Osim toga, brazilski sleng za „nevolju“, *encrenca*, nastao je od izraza na jidišu

ein krenk, „bolesnik“, izraz koji su jedna drugoj šaputale prostitutke kada je trebalo upozoriti na mušteriju za koju se sumnja da je zaražen veneričnom bolešću.

Štefan Cvajg, austrijski pisac jevrejskog porekla koji je u Brazil otišao kako bi pobjegao od nacističkih progona i koji je tamo izvršio samoubistvo 1942. godine, bio je opčinjen ženom koja je, kako je primetio, radila u četvrti crvenih fenjera, oronulom delu Rio de Žaneira poznatom po trošnim kolonijalnim kućama u blizini luke. „Jevrejske žene iz Istočne Evrope obećavaju najzujbudljivije nastranosti“, pisao je tada u svojim memoarima. „Kakva li je sudbina naterala ove žene da završe na ovakvom mestu i prodaju svoja tela za tri franka u ondašnjoj valuti?“

Kada sam se otisnula u potragu za odgovorom, nisam ni slutila da će ovo predstavljati najteži istraživački poduhvat u čitavoj mojoj karijeri. Postoji zavera ćutanja – neki bi koristili reč *omerta*, pozajmljujući termin koji je obično rezervisan za mafijaški kodeks italijanskih gangstera – koja obavlja živote žena sahranjenih u Injaumi, Sao Paulu i Buenos Ajresu.

Neki istoričari gledali bi me veoma uznemireno i zgranutu kada bih pomenula ovu temu. Pričala sam o tome veoma oprezno, prilično svesna stigme koja i dalje okružuje ovu temu u Južnoj Americi, gde se prema njima većito odnose kao prema „onim ženama“. Ljudi bi odmah shvatali šta podrazumevam, ali bi retko ko bio spreman da sa mnom razgovara.

Jedna mlada istoričarka iz Rija ispričala mi je da se, čim je završila svoju tezu o *Poljakinjama*, suočavala sa brojnim anonimnim pozivima, pretnjama i osudama. Svaki put kada bih uspela da pronađem osobu čije je ime na umrlici navedeno kao ime prijatelja ili rođaka preminule prostitutke,

veoma ljubazno – ali i veoma odlučno – zahvaljivali bi se i zatvarali mi vrata. Jednom prilikom je žena koja je u umrljici navedena kao najbliži rod i nasljednica Rebeke Fridman – poslednje preživjele *Poljakinje*, poznate po imenu Dona Beka, koja je preminula 1984. godine – čak tvrdila kako se uopšte i ne seća preminule.

„Ali vaše se ime navodi na ovom zvaničnom dokumentu“, rekla sam ženi dok smo stajale ispred njenog stana, u jednoj od višespratnica u kvartu Leblon, na samoj obali okeana.

„Da, baš je to zanimljivo“, rekla je ta starija gospođa, koja se upravo spremala da unuku vodi na plažu.

Kada sam pregledala policijsku arhivu i opštinske spise, zaključila sam da su istorijski dokumenti nestali. Tako nešto samo po sebi nije neuobičajena pojava u zemlji kao što je Brazil, gde su javne ustanove često ogrezle u mitu i nestručnosti. U Nacionalnoj biblioteci u Riju, na primer, postoje najmoderniji kompjuteri na kojima studenti i istraživači mogu da pretražuju kataloge. Problem je u tome što većina bibliotečkih zbirki i materijala još nije uneta u bazu podataka.

Bila sam gotovo potpuno osujećena na svakom koraku i počela sam da verujem glasinama koje sam ranije čula u vezi sa *Poljakinjama*: većinu dokumenata jednostavno su uništili dobronamerni „istoričari“ čija je namera bila da izbrišu ono što su smatrali crnom mrljom u prošlosti.

Kada sam usred poslovne četvrti Rija, u oronulom soliteru na Aveniji predsednika Vargasa, posetila kancelariju Društva za upravljanje jevrejskim grobljima, bila sam spremna na ono što ću čuti. Pošto društvo održava jevrejska groblja u Rio de Žaneiru i nadzire ih, groblje u Injaumi je samo na papiru u njegovoj nadležnosti.

Međutim, nema dokumenata koji se odnose na Injaumu, rekao je Haim Šveršarf, direktor društva, kada sam ga prvi put posetila. Bio je to mršav, stariji čovek britkog uma sa prstima umrljanim duvanom. Na svojoj vizitkarti, koju mi je kasnije dao, napisao je na engleskom da njegovo prezime znači „oštar mač“.

„Zašto vas toliko zanima baš to groblje?“ pitao me je više puta. Kada sam mu na kraju rekla da znam za prostitutke, delovalo je da mu je laknulo, iako mu je bilo veoma žao što mora da me obavesti – izgovarao je to prikivajući me čeličnohladnim pogledom – da je nemoguće posetiti Injaumu jer je groblje nepristupačno. Uzvratila sam mu jednako hladnim pogledom, ali mu nisam rekla da sam već dva puta bila tamo.

„Voleo bih da mogu da pišem porodicama kojima se nadgrobni spomenici raspadaju u Injaumi, kako bi pomogli u plaćanju nadoknade za održavanje, ali nemam kome da pišem“, priznao je ogorčeni Šveršarf, ispijajući veoma zašecerenu kafu iz plastične čašice kakva se obično koristi za ispiranje usta u zubarskim ordinacijama. „Morate da shvatite da je ljude isuviše sramota. Ne žele da ih neko podseća na prošlost.“

Polako sam počela da na osnovu arhivskih dokumenata, akademskih studija i intervjuja otkrivam tu prećutanu prošlost. Kada zvanični izvori nisu želeli da govore, odlazila bih do izvora u podzemlju. Postala sam čest posetilac Vila Mimoze, četvrti crvenih fenjera u Riju, gde se prostitutke navučene na krek, na visokim štiklama i u oskudnim bikinijima šepure hodajući golih stomaka prljavim uličicama sa izlivenom kanalizacijom. Na svakom ćošku, prodavci ne primećuju kanalizaciju dok na svojim tezgama peku ražnjiće i uštipke.

Jedna od mojih najvećih heroína bila je žena koja će ostati poznata samo kao Klaudija. Ona je bila žestoka bivša prostitutka koja je pokušavala da se izvuče. Ujutru je učila za fakultet, spremajući se da diplomira u oblasti socijalnog staranja, popodne je u gradskom udruženju prostitutki u Vila Mimozi dobrovoljno delila besplatne prezervative i vodila radionice pod pokroviteljstvom vlade, namenjene podizanju svesti o HIV-u. U Vila Mimozi Klaudija me je upoznala sa nekoliko starijih dama i prostitutki. Jedna od njih imala je sedamdeset jednu godinu i nekada davno radila je sa *Poljakinjama*.

Iz tih razgovora, intervju a i dokumenata najzad je počelo da se nazire jedno od najmračnijih poglavlja u istoriji Amerike. Od kraja šezdesetih godina 19. veka pa sve do početka Drugog svetskog rata 1939. godine, hiljade mladih žena zapalih u nemaštinu – većinom poreklom iz siromašnih štetlâ Istočne Evrope – ozloglašena banda koju su u potpunosti činili jevrejski kriminalci doslovno je prodavala kao roblje. Na vrhuncu, zločinačka organizacija Cvi Migdal nadzirala je bordele u gradovima poput Johanesburga, Bombaja i Šangaja. Centri njihovih kriminalnih delovanja, međutim, bili su Rio de Žaneiro, Buenos Ajres i, donekle, Njujork, što je sve postalo težište mog istraživanja.

Južna Amerika bila je daleko najunosnija oblast za Cvi Migdal, a krajem 19. veka osnovali su sedište u Buenos Ajresu. Za mlade žene uhvaćene u mrežu trgovine ljudima, argentinska prestonica, koja se u tom periodu ubrzano razvijala, često je bila prva stanica, iako su tamo stizale na razne načine, uglavnom namerno zaobilaznim putevima kako bi se izbegle međunarodne kontrole. Iz Buenos Ajresa tajno su prebacivane do bordela u unutrašnjost zemlje, u Rio de Žaneiro ili u Sao Paulo. Ne postoje pouzdane

procene koliko je žena Cvi Migdal poslao u Novi svet, ali je taj broj svakako bio dovoljan da se najistaknutiji članovi ove bande uvrste u sam vrh međunarodne kriminalne elite.

Kao i sve ostalo u ovoj priči, dokumentacija je takođe izgubljena ili uništena. Najkompletnija arhiva koja se odnosi na Cvi Migdal uništena je u islamističkom terorističkom napadu na centar jevrejske zajednice u Buenos Ajresu *Asociacion Mutual Israelita Argentina* (AMIA) 1994. godine. Ipak, neki podaci su uspjeli da se sačuvaju. U Argentini je, na primer, Cvi Migdal upravljao sa oko tri hiljade bordela, većinom u Buenos Ajresu. U Rio de Žaneiru pak većina od 431 bordela, koliko ih se nalazilo u gradu 1913. godine, bila je pod kontrolom Jevreja povezanih sa Cvi Migdalom.

Naravno, jevrejski kriminalci nisu imali ništa poput monopola na trgovinu belim robljem. U to vreme su i druge kriminalne grupe trgovale ženama iz cele Evrope i delova Azije. Istoričari navode da su Japanci i Kinezi imali najveću ulogu u onome što se eufemistički naziva „prometom“ žena širom sveta.

Cvi Migdal je jedinstvenim i toliko uspešnim, međutim, činila njihova usmerenost na siromašne žene i devojke jevrejskog porekla, lake mete prevaranata – najviše pod izgovorom sklapanja verskih brakova. Kada su isplovljavale iz evropskih luka, mnoge mlade žene koje su završavale kao prostitutke u mestima poput Rio de Žaneira, Buenos Ajresa i Njujorka, verovale su da putuju svojim budućim muževima u Ameriku. Mnoge među njima nikada se nisu oporavile od saznanja da su im „muževi“ makroi, koji su se u tu svrhu „ženili“ s još nekoliko mladih žena. Zapisi, međutim, govore o tome da su mnoge žene znale kakva ih sudbina čeka u Americi. Neke bi čak postajale i uspešne vlasnice bordela i „skauti“ za Cvi Migdal.

Kada su shvatile dramatičnu situaciju, brojne organizacije koje su se borile protiv ropstva pokušavale su da zaustave *Promet*. Obaveštavale bi o ovome američke vlasti i slale bi svoje predstavnike u luke da upozore mlade žene na opasnosti koje im prete od belog ropstva. Trgovina ženama se smatrala toliko ozbiljnim prestupom da su je predstavnici koji su se sastali u Parizu da potpišu Versajski sporazum nakon Prvog svetskog rata, proglasili međunarodnim zločinom i, prema 282. članu Sporazuma, pozvali sve države potpisnice da strogo kažnjavaju sve odgovorne.

Međutim, ovi uzvišeni naponi međunarodne zajednice bili su uglavnom uzaludni. Glavni uzrok i pokretač *Prometa* bila je neslućena beda koja je krajem 19. veka vladala istočnoevropskim jevrejskim zajednicama. Mnoge mlade Jevrejke uključene u prostituciju potiču iz prenaseljenih gradskih geta ili iz redova teške sirotinje sa sela, gde su Jevreji kao etnička grupa bili česta meta mnogobrojnih pogroma.

PROSTITUTKE I TRGOVCI BELIM ROBLJEM u Latinskoj Americi bili su u potpunosti izopšteni od uglednih pripadnika jevrejske zajednice. Jedan rabin govorio je da im je ulazak u jevrejske restorane zabranjen, kao i članstvo u bilo kom upravnom telu jevrejskih ustanova i organizacija. „Ukoliko bi [neko od njih] došao u jevrejsko pozorište, svi bi Jevreji u krugu od pet metara jednostavno ustajali sa svojih mesta i sedali negde drugde, ili bi pak napuštali pozorište.

Prisiljene na seksualno ropstvo daleko od kuće, i odbacene od same zajednice koja im je mogla priteći u pomoć,

jevrejske prostitutke u Rio de Žaneiru osnovale su neverovatnu versku i dobrotvornu organizaciju bez istorijskog presedana bilo gde u svetu.

Organizacija je počela kao pogrebno društvo čiji je cilj bio da svojim članicama obezbedi odgovarajuću sahranu po jevrejskim običajima. Do 1916. godine, članice dolaze u posed zemljišta za groblje u Injaumi, a do četrdesetih godina 20. veka kupile su i zgradu u centru Rija, koju su pretvorile u sinagogu i administrativne kancelarije. Iako je njegovo zvanično ime u prevodu sa portugalskog glasilo Jevrejsko dobrotvorno i pogrebno udruženje, većina članica zvala ga je hebrejskim imenom *Chesed Shel Ermess* ili Društvo istine. Članice su jedna drugu zvale „sestrama“, a

Uzvišena sestra Fani Susman, prostitutka i jedna od prvih direktorki Društva istine, na slici koja se nalazi na njenom nadgrobnom spomeniku na groblju Injauma u Rio de Žaneiru (fotografiju je ustupila Beatriz Kušnir)

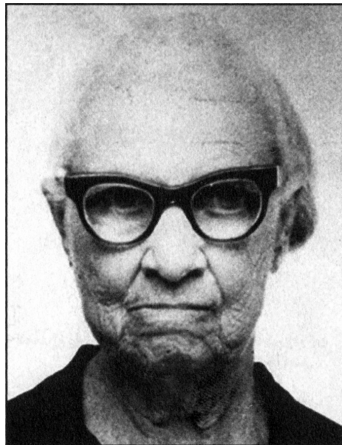
upraviteljke organizacije i članice odbora nazvane su „uzvišene sestre“.

Slične dobrotvorne i verske organizacije postojale su u Sao Paulu, Buenos Ajresu i Njujorku, ali su ih uglavnom vodili makroi. Najznačajniji trgovci belim robljem, koji su u njujorškom Donjem Ist sajdu posedovali bordele sa prostitutkama iz Istočne Evrope i upravljali njima, osnovali su Nezavisno dobrotvorno udruženje 1896. godine. Organizacija je osnovana kao trgovačko i pogrebno društvo, koje je na svom vrhuncu samo od trgovine belim robljem u Njujorku ostvarivalo zaradu od preko milion dolara. Današnji posetioci sumornog groblja Vašington park, smeštenog pod svodovima nadzemne železnice Bruklina – uglavnom ruski Jevreji – bili bi veoma iznenađeni kada bi im neko odao tajnu da su ispod relativno bezazlenog naziva Nezavisnog dobrotvornog udruženja u kamenu uklesana i neka od najozloglašnijih imena njujorških prostitutki i trgovaca belim robljem.

Širom Amerike, jevrejski trgovci belim robljem osnivali su organizacije za pomoć kako bi obezbedili neki vid stalnog boljitka, ali i kao način sticanja ugleda koji im nikada ne bi pripao u zajednicama poštenih i uglednih Jevreja. Ženska organizacija u Rio de Žaneiru, međutim, bila je jedinstvena po tome što su njeni osnivači bili ne oni koji tlače, već one koje su potlačene – prostitutke koje su se bez ikakve podrške i pomoći našle u novom i, nema sumnje, potpuno stranom svetu. „U ovoj priči je izvanredno upravo to što se inače nigde u svetu prostitutke, posebno jevrejske prostitutke, nisu okupile i osnovale svoje versko udruženje“, rekao je Zevi Givelder, jedan od prvih novinara koji je istraživao slučaj *Poljakinja* u Brazilu. I to je društvo funkcionisalo duže od pola veka.

Givelder je, inače i sam Jevrejin, slučajno nabasao na ovu priču skoro tri decenije pre no što sam ga upoznala, kada ga je jedan od njegovih mnogobrojnih prijatelja, brazilski general koga ovom prilikom ne bismo imenovali, pozvao jednog nedeljnog jutra u svoju kuću u Riju. General, koji je odrastao kao katolik, bio je van sebe budući da mu je prethodne noći umrla majka. „Ona je bila jedna od onih“, priznao je general prigušenim glasom preko telefona. Givelder je odmah znao o čemu govori i ponudio se da pomogne kako bi se generalova majka sahranila na jevrejskom groblju.

Zainteresovan, nastavio je da priču dalje istražuje. Intervjuisao je Rebeku Fridman, poslednju predsednicu Društva istine, na samrtnoj postelji. Rebeka je bila izuzetno religiozna i jedna od prvih pristalica stvaranja Izraela.

Jedina poznata fotografija Rebeke Fridman, poslednje predsednice Društva istine (fotografiju je ustupio Nacionalni arhiv u Rio de Žaneiru / National Archives, Rio de Janeiro)

Givelder tvrdi da je iznad kreveta imala dve fotografije – jedna je bila požutela sepija njene porodice u Poljskoj, a druga slika Haima Vajcmana, prvog predsednika Izraela.

Međutim, baš kada se Givelder spremao da objavi priču, njegov otac, istaknuti vođa jevrejske zajednice u Rio de Žaneiru, iznenada ga je zamolio da prekine sa istraživanjem. Nije mu pružio nikakvo obrazloženje. Givelderu, koji je znao za užasnu sramotu jevrejske zajednice u Brazilu u vezi sa *Poljakinjama*, nikakvo objašnjenje nije ni bilo potrebno. „Rekao mi je da dok je živ, ne želi da se bavim tom pričom“, rekao mi je Givelder kada sam ga upoznala. „Ispunio sam očevu želju.“

PO POVRATKU U INJAUMU nakon dužeg odsustva, primetila sam da je groblje u mnogo boljem stanju nego prilikom moje prve posete. Pitala sam Daniela Rodriguesa postoji li neki poseban razlog, osim pomenutog dogovora sa Društvom za upravljanje jevrejskim grobljima, za takvu novonastalu privrženost groblju.

Sam Rodrigues izgledao je tokom našeg drugog susreta mnogo uglednije i primerenije nego prvi put. Nije više bilo kamuflačnog šortsa zbog kojeg je pomalo ličio na poludeolog komandosa iz džungle. Nosio je belu, uredno ispeglanu polo-majicu, farmerke i cipele boje peska. „Ne znam“, rekao je. „Kada ste otišli, razmišljao sam o ovim ljudima i o tome kako ih je ceo svet zaboravio.“

Počela sam da sumnjam da je Daniel osećao neku vrstu povezanosti sa ovim ženama o kojima mi nije pričao. Biće da mi je pročitao misli, budući da je odmah izblebtao da mu je majka, koja je umrla dve godine ranije, bila

protestantkinja. Ponovio mi je to čak dvaput, gledajući me ravno u oči kako bi se uverio da sam ga razumela.

Dugo smo stajali pod žarkim jutarnjim suncem, posmatrajući crne lešinare koje Brazilci zovu *urubus* kako nečujno sleću na kakvu gomilu smeća ili mrtvu životinju sa druge strane grobljanskog zida.

„Što sam duže ovde, osećam sve veću bliskost sa njima“, rekao je, pokazujući na grobove pred sobom. „Ne znam šta je to, jednostavno osećam.“